

Libros en el terreno de juego: Literatura vasca y fútbol

Boillos, Mari Mar eta Kortazar, Jon (Arg.)

2023an argitaratua, 256 or.

Argitaletxea: Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

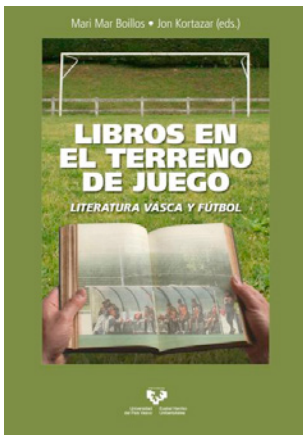
ISBN: 978-84-1319-557-5

CALVO UGARTE, Oihane

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ocalvo007@ikasle.ehu.eus

DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v2i68.271>

Mari Mar Boillosek eta Jon Kortazarrek argitaratutako *Libros en el terreno de juego: Literatura vasca y fútbol* liburua bi diziplina hurbil bezain ezberdinen gurutzaketatik sortu da: literatura eta futbola. Bi eremu horien arteko harremanaren ikerkuntza gauza berria da; izan ere, futbola literaturaren ikuspegitik jorratzeaz gain, eta literatura futbolaren inguruan nola taxutzen den hausnartzeaz gain, ez da lehenago futbolak euskal letretan duen presentziari buruzko ikerketa-lanik egin, liburuaren argitaratzaileek sarreran adierazten duten bezala.

Aipatzekoa da liburu hau LAIDA Ikerketa Taldeak *Eguno euskal Literatura eta Futbola* (2020) eta *Eguno euskal Literatura eta Futbola II* (2022) aleetan argitaratutako lan ezberdinen bilketatik eta itzulpenetik datorrela. Hala ere, argitalpen honetan ageri diren lanak ez datoz bat jatorrizko tes-

tuekin, hainbat aldaketa egin baitira euskal literatura sistema osoa ezagutzen ez duen edo eskuratu ezin duen hartzaileari irakurketa errazteko asmoarekin: ez dira argitaratzen gaztelaniara itzuli gabeko idazleen lanak aztertzen dituzten kapituluak, euskaraz idatzitako kapituluak egokitzen dira gaztelaniazko bertsio berriak aurkeztuz, eta beste kapitulu berri batzuk gehitu dira, euskarazko kontakizun laburrei buruzko lanen ordez, gaztelaniazko euskal egileen ipuinak aztertzen dituztenak azalduz.

Eraitza gisa, Mari Mar Boillosek eta Jon Kortazarrek hamahiru kapituluatan egituratutako obra aurkezten dute, futbola-literatura tandemean zehar-begirada jarritz. *Investigación* lehen zatian –kapitulu kopuruan zabalena, hamar gutxira–, futbola ageri den generoetan zehar bidaiatzera gonbidatzen gaituzte: eleberria, ipuina, zinema, Haur eta Gazte Literatura, saiakera, antzerkia eta *freestylea*, eta, aldi berean, literaturaren eta futbolaren munduaren ikuspegi pedagogiko-didaktikoa eskaintzen digute *Didáctica y lectura* bigarren zatian.

Esan bezala, liburuan ikerketari eta didaktikari buruzko kapituluak bi ataletan banatuta daudenez, bi lerro paralelo gisa irakurtzea egokia litzateke, nahiz eta estuki elkarri lotuta egon, bi atalen arteko koherentzia tematikoa agerikoa izanez. Horrela, Yvette Sánchez San Gallen Unibertsitateko irakasleak futbolari buruzko literaturaren ezaugarriak azaltzen dituen eta horretan ageri diren gai posibleei buruz hausnartzen duen «Nichos deportivos en la literatura» izeneko testu batekin ematen dio hasiera lehen zatiari. Aditu horrek agerian jartzen du literatura-lan “handien” arte jasoaren eta futbolaren bidez ordezkatzeko den masa-kulturaren arteko bereizketa tradizionala. Horrez gain, Sánchezek goi eta behe kulturaren arteko (ustezko) distantzia lausotuz joan dela aldarrikatzeko edo islatzeko helburuarekin bi lanen garrantzia azpimarratzen du: Juan Villoro idazlearen *Los once de la tribu* (1995) eta Jorge Valdano futbolari ohia-
ren *Cuentos de fútbol* (1995) kontakizunen antologia. Ikuspegi aldaketa horren ondorioz, egileak idazle askorentzat inspirazio-iturri izan diren beste kirol batzuek literaturaren esparruan izan duten presentziari eta onarpenari buruz hausnartzeko aukera izan du; esate baterako, boxeo, kalitatekotzat jotzen diren hainbat eleberri eta kontakizunen protagonista edo atze-oihala.

Aiora Sampetro Alegriaren eta Jon Kortazarren egiletzaren hurrengo bi kapituluak futbolak euskal eleberrian izan duen presentziaren historia gisa irakur daitezke (salbuespen saihestezinekin). Alde batetik, Aiora Sampetro Alegriak baloiaren mundua irudikatzeko moduen argi-ilunak aztertzen ditu Kirmen Uribe, Juan Mari Irigoien, Etxeberria anaiak edo Bernardo Atxaga bezalako euskal egileen lanetan, euskal eleberriaren joera nagusia futbola euskal klubien jarraitzaileen edo kirolzaileen ikuspegitik lantzea dela ondorioztatuz. Bestetik, Jon Kortazarrek futbolaren eta nortasunaren, nazioaren indarraren eta haurtzaroko ametsen arteko harremanaz maisuki hitz egiten digu Ramiro Pinillaren *Aquella edad inolvidable* (2012) eleberriaren bitartez. Bi kapitulu horiei (eleberrian oinarritutakoak) Miren Gabantxok idatzitako hirugarren bat gehitu behar zaie. Bertan, Jon Kortazarrek futbolari buruzko literaturan nortasunari eta nazionalitateari buruz egindako azterketa osatzen da, baina, kasu honetan, zinemaren alorretik jorratuz. Kazetariak azterketa aurrera eramateko Luis de Castresanaren *El otro árbol de Guernica* (1967) liburua aukeratu du, Pedro Lazagaren izenburu bereko filmarekin batera. Bai Kortazarrek, bai Gabantxok, aztertutako lanetan abertzaletasunaren garapenari buruzko zio eta arrazoi ideologikoak plazaratu dituzte; zehazki, frankismoak tradizioz euskal nortasunarekin lotutako elementuak –Athletic Club de Bilbao, Gernikako bonbardaketa–erabili eta manipulatu izana propagandarako, espainiar nazionalismo identitarioa sendotzeko xedez.

Lehenengo lau kapitulu hauekin batera, Paloma Rodríguez-Miñambres eta Xabier Etxaniz eta Karla Fernández de Gamboak batera ekoiztitakoek, euskal literaturan futbolari buruzko ipuinei protagonismo berezia eman die. Paloma Rodríguez-Miñambresen kapituluak gaztelaniaz idatzitako futbolari buruzko bost euskal kontakizunen analisisa dakarkigu, zehazki: Roberto Mosoren *Cuentos y susedidos bastos* (1992) liburuaren barnean dagoen «Minuto 88. Penalti»; Bernardo Atxagaren «Sobre el tiempo», Jorge Valdano prestatutako *Cuentos de fútbol* (1995) antologia ospetsuan (1995) argitaratua; Juan Carlos Márquezen «Belgrado 1976», *Llenad la tierra* (2010) liburuan irakur daitekeena; «La hinchada que no estuvo allí», Aixa de la Cruzek Athletic Club Fundazioak bultzatutako *Talismana* (2018) libururako idatzia, eta Galder Regueraren «Etxeberria decide», *Urdin-gorri* (2019) li-

burutxoan sartua, Errealak eta Kornerrek babestua Festival de Cultura y Fútbol markoaren barruan. Hain denbora-arku zabala izanez, oso interesgarria da egileak bost idazleen asmoak, estiloak eta nahiak proiektatzeko duen modua, betiere futbola pertsonaien bizitzan sartzen den eta haien bizitzetan aparteko eragina duen elementu gisa hartuz. Xabier Etxanizek eta Karla Fernández de Gamboak, berriz, gauza bera egiten dute ipuinen analisiarekin, baina fokua Haur eta Gazte Literaturan (HGL) jarriz. Futbolari buruzko euskal HGLtik ibilbide laburra egin ondoren, bi egileek Xabier Mendi-gurenen *Hiru Sopranoak* (2015) obraren azterketa zehatza egiten dute, euskal idazleek futbola beste gai batzuei buruz hitz egiteko oinarri gisa erabiltzeko duten joera argi eta garbi islatuz; hau da, euskal HGLn futbola beste gai askori buruz hitz egiteko aitzakia baino ez dela ondorioztatuz.

Ondoren, David García Camesek, Karlos del Olmok, José Antonio Morlesínek eta Jon Martin-Etxebestek beste genero batzuk jorratzen dituzte, liburuaren lehen zatia amaiera emanez. David García Cames futbolzale amorratua saiakeraren generoan murgildu da, Txoporen mitoaren (Iribar) azterketa bikaina eginez bi lanetan: Eduardo Rodríguezaren *Un soviético en la catedral* (2014) eta Galder Regueraren *Hijos del fútbol* (2017). Egileak ondo azaltzen duen bezala, poetek eta narratzaileek gehien ikertu duten figura literarioetako bat atezainarena izan da beti, eta horrela islatzen da García Camesek aztertutako bi lanetan, non José Ángel Iribar, Athletic Clubeko atezain eta sinboloa, perfekzioaren adibide gisa proiektatzen den, atean eta atetik kanpo, soiltasuna, zorrotasuna eta irmotasuna bezalako balio telurikoak emanez: “Ya sea en la forja de la identidad del hincha o en la transmisión de la condición athleticzale de padre a hijo, el mito del Txopo actúa como canalizador, piedra de toque y punto de referencia” (134). Karlos del Olmoren gidaritzapean, antzerkiaren munduan murgiltzen gara, eszenan kokatuz. Idazle eta antzerki-kritikariak, alde batetik, futbolaren eta antzerkiaren arteko paralelismoak planteatzen ditu, isomorfismora joz; izan ere, ikuskizunek antzeko egitura dute elementu ludikoari eta ikusleen pasioen sublimazioari dagokienez. Bestalde, bi antzezlan nabarmentzen ditu: *Yo soy Pichichi* (2018), Rafael Moreno Aranzadi Athleticeko jokalariaen istorioa kabaret tragikomiko moduan kontaktzen duen komedia musikala, eta *Jokoz kanpo* (2017), futbolak zaleen artean pizten

dituen pasioei eta sentimenduei buruzko parodia egiten duen Mikel Pagadizabalen, Nagore Aranbururen eta Anartz Zuazaren lana. Del Olmok bi lan horien egiturazko eta gaikako elementuen azterketa zehatza egiten du, gai sozialak ere azpimarratuz eta elite literarioaren artean oso zabalduta dagoen ideia ekarriz: futbola herriaren opioa da eta gizakia alienatzen laguntzen du, hain zuzen ere. Futbolak sortzen duen pasioen irakinaldi horren hariari jarraituz, sentimendu nazionalistaren garapenean duen eragina ere aipatzen du Del Olmok.

Hurrengo kapitulua José Antonio Morlesínek sinatutako testuari dago- kio. Kapitulu hori liburuaren eta futbolaren arteko loturan ardatzen da, liburuaren azaletako futboleko irudikapen bisualei buruzko azterlanaren bidez. Horiek osatzen dituzten elementu guztien esanahietan sakontzen da eta arreta berezia jartzen zaio funtsezko bi elementu grafikori: jokalariak eta baloia. Egileak futbol-taldeen –bereziki, Athletic Cluben eta Errealaren– bereizgarri izan ohi diren identitate-elementu horiek aztertu eta identifika- tzen ditu: eleberrri eta kontakizunen azaletan ohikoak diren koloreak, ob- jektuak, formak eta siluetak. Morlesínek diseinatzaileek edukia interpretatzerakoan eta testuen ñabardurak atzematerakoan egindako propo- samenen aniztasuna azpimarratzen du, azal klasikoenetik hasi eta aban- goardista edo berritzaileenetaraino. Azkenik, Jon Martín-Etxebesteren es- kutik futbolak *freestyle*an duen presentzia ezagutuko dugu. Genero hori zertan datzan azaltzeaz gain, praktika hori futbolarekin alderatzen du, bi elementu horiek agertokietan duten bizikidetzari buruzko diskurtso irado- kitzaille eta ongi tratatu batetik abiatuta.

Liburuaren azken hiru kapituluak, pedagogiari eta didaktikari eskainitako bigarren zatia osatzen dutenak, orain arte deskribatutako futbol-literatura bikoteari buruzko azterlanen objektuen ikerketatik kanpo daude nolabait. «El uso pedagógico del fútbol en el espacio de las humanidades» lanean, Ana Merinok, Iowako Unibertsitateko irakasle eta 2020ko Nadal sariaren irabaz- leak, bere esperientzia eskaintzen digu, futbolaria buruzko literaturaz baliatuz –mota guztietako literatura-generoak: kazetaritzakoak, zinematografikoak edo baita marrazki bizidunak ere–, ikasleen arreta bereganatzeko eta motiba- zioa bultzatzeko, bai eta letretako eta irakurketako zaletasuna transmititzeko ere. Irakurketaz ari garela, Miren Billelabeitiak idatzitako kapitulura iritsiko

gara. Bereziki erakargarria da nola hausten duen futbol-jokalariek irakurtzen ez dutelako mitoa. Hamabi euskal jokalariri egindako elkarrizketek agerian uzten dute egiten dutela, eta, gainera, irakurzale handiak direla. Galdetegi ireki bat erabiliz, Billelabeitiak euskal futbolarien maiztasun, irakurketa genero eta giro mesedegarrietan sakonduko du. Azkenik, «Los vestuarios del festival *Letras y Fútbol*» izeneko kapitulua Mari Mar Boillozen eta lehen aipatutako Galder Regueraren arteko elkarrizketa intimista labur baina sakon batek osatzen du. Bertan, Athletic Club Fundazioak sustatutako *Letrak eta Futbola* ekitaldiko zirrikituetan baneraturako gara.

Laburbilduz, *Libros en el terreno de juego: Literatura vasca y fútbol* kontuan hartu beharreko materiala izango da, zalantzarik gabe, irakasle, ikertzaile eta ikasketa literarioen ikasleentzat. Inoiz ez da halako ikerketarik egin euskal literaturaren esparruko futbola-literatura harremanari buruz, non egindako analisiak generoen arteko mugetatik haratago doazen, eta kirol erregeari, aisialdiari eta masa-kulturari dagokienez, goi eta behe literaturaren arteko banaketaren inguruko aurreiritzia zalantzan jartzera gonbidatzen duten. Mari Mar Boillosek eta Jon Kortazarrek futbolaren eta literaturaren arteko zubiak eraikitzea lortu dute, eta agerian geratu da ustezko norgehiagoka hori ez dela horrelakoa, futbola eta literatura ez baitira baztertzailak eta elkarriz lotuta baitaude. Futbolak grina eta ilusio kolektiboak pizten ditu, gizartean partekatutako sentimenduak eta identitateak biltzen dituen osagaia da, gaur egun euskaraz idazten den literaturan islatzen dena. Beraz, liburu hau pizgarri handia izan daiteke futbol-literatura loturaren alorrean ikertzen eta sakontzen jarraitzeko.

Erreseina honen azken paragrafoa konplexua baina ezinbestekoa den primerako argitalpen- eta ilustrazio-lana goraiatzeko gordeta egon behar du. Kapitulu batzuetan ageri diren irudiek argumentuaren haria ulertzen laguntzeaz gain, alderdi formal eta eduki guztietan obra koherentea, osoa eta iradokitzailea sortzen laguntzen dute.

Erreferentzia bibliografikoak. Aipatutako corpusa

- AGIRRE, K. & DE LA CRUZ, A. (2018). *Talismana*. Athletic Club Fundazioa.
- BOILLOS, M.M. & KORTAZAR, J. (Arg.) (2020). *Egungo euskal literatura eta futbola*. Servicio de Publicaciones de la Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU).
- (Arg.) (2022). *Egungo euskal literatura eta futbola II*. Servicio de Publicaciones de la Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU).
- CASTRESANA, L. (1967). *El otro árbol de Guernica*. Ediciones El Arenal.
- LAZAGA, P. (Zuz.), MASÓ, P. (Gidoilaria) & SORIA, F. (Gidoilaria). (1969). *El otro árbol de Guernica. e* [Pelikula]. C. B. Films Producción S. A.
- MÁRQUEZ, J. C. (2010). *Llenad la Tierra*. Menoscuarto.
- MENDIGUREN, X. (2015). *Hiru sopranoak*. Elkar.
- MOSO, R. (1992). *Cuentos y susedidos bastos*. Edición Julen Sordo.
- PAGADIZABAL, M. (Egilea), ARANBURU, N. (Egilea) & Zuaza, A. (Egilea eta Zuz.). (2017). *Jokoz kanpo*. [Antzezlan]. Borobil.
- PINILLA, R. (2012). *Aquella edad inolvidable*. Tusquets.
- REGUERA, G. (2017). *Hijos del fútbol*. Seix Barral.
- & GORROTXATEGI, A. (2019). *Urdin-gorri*. Donostia Kultura; Real Sociedad Fundazioa.
- RODRIGÁLVAREZ, E. (2014). *Un soviético en la catedral*. Libros del K.O.
- TELLERÍA, P. (Zuz.). (2018). *Yo soy pichichi*. [Antzezlan]. Pabellón 6.
- VALDANO, J. (1998). *Cuentos de fútbol*. Alfabara.
- VILLORO, J. (1995). *Los once de la tribu*. Aguilar.

